

Programozási technológia 2.

Objektumorientált tervezési
szempontok és minták

Dr. Szendrei Rudolf
ELTE Informatikai Kar
2018.

Objektumorientált tervezési szempontok és minták

A tervezés

- ▶ Az objektumorientált tervezés során öt alapelvet célszerű követnünk (*SOLID*):
 - ▶ *Single responsibility principle* (SRP)
 - ▶ *Open/closed principle* (OCP)
 - ▶ *Liskov substitution principle* (LSP)
 - ▶ *Interface segregation principle* (ISP)
 - ▶ *Dependency inversion principle* (DIP)
- ▶ A tervezés során mintákra hagyatkozunk, a szoftver teljes architektúráját definiáló mintákat nevezzük architektúrális mintáknak (*architectural pattern*), az architektúra alkalmazásának módját, az egyes komponensek összekapcsolását segítik elő a tervminták (*design pattern*)

Objektumorientált tervezési szempontok és minták

Single responsibility principle

- ▶ A *Single responsibility principle (SRP)* kimondja, hogy egy programegység (komponens, osztály, metódus) csak egy felelősséggel rendelkezhet
- ▶ a felelősség az a tárgykör, ami változtatás alapegységeként szolgálhat („*reason for a change*”)
 - ▶ műveletek és adatok egy halmaza, amelyet ugyanannak az üzleti szerepkörnek (business role) a része, és egy követelmény teljesítését biztosítják
- ▶ azonosítanunk kell a szereplőket, majd a követelményeiket, végül a tárgyköröket összefüggéseik szerint (milyen tényezők változtathatóak egymástól függetlenül), ennek megfelelően alakítjuk ki a felelősségek

Objektumorientált tervezési szempontok és minták

Single responsibility principle

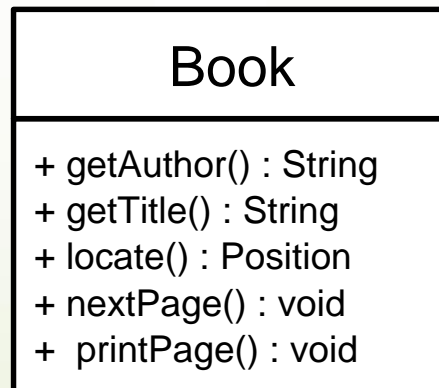
- ▶ számos, jól megkülönböztethető felelősségi kör található az alkalmazásokban:
 - ▶ perzisztencia, üzleti logika, vizualizáció, felhasználói interakció
 - ▶ adatformázás, konverzió, validáció
 - ▶ hibakezelés, eseménynaplózás
 - ▶ típuskiválasztás, példányosítás
- ▶ elősegíti a programegységek közötti laza csatolást, viszont túlzott használata feltöredezheti a programszerkezetet
- ▶ célszerű csak azokat a változásokat figyelembe venni, amik várhatóak bekövetkezhetnek

Objektumorientált tervezési szempontok és minták

Single responsibility principle

Példa: Modellezzünk egy könyvtári könyvet (**Book**), amelynek van

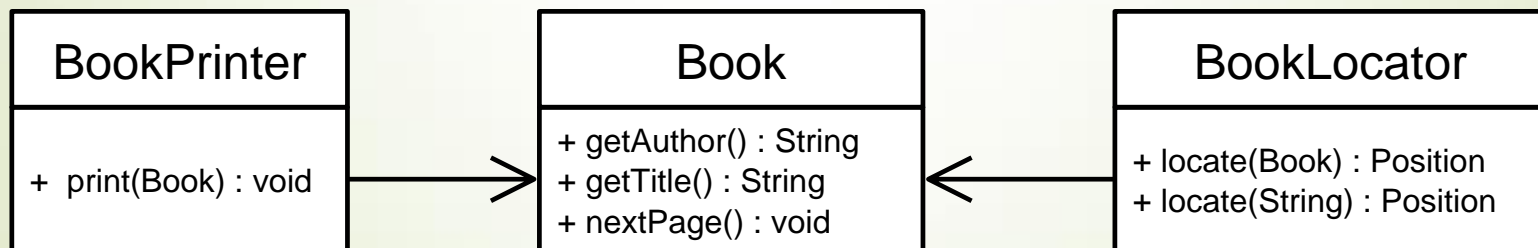
- szerzője (**author**),
- címe (**title**),
- meg lehet keresni a helyét a könyvtárban (**locate**),
- lehet lapozni (**nextPage**),
- és kiíratni (**printPage**)

Objektumorientált tervezési szempontok és minták

Single responsibility principle

- ▶ a könyv elérhető két szerepkörben, az olvasó és a könyvtáros számára is
- ▶ a kiíratás csak a olvasóra tartozik, és számos módja lehet, ezért célszerű a leválasztása
- ▶ a keresés csak a könyvtárosra tartozik, a kölcsönzőre nem, ugyanakkor szintén több módon is elvégezhető, ezért célszerű a leválasztása

Objektumorientált tervezési szempontok és minták

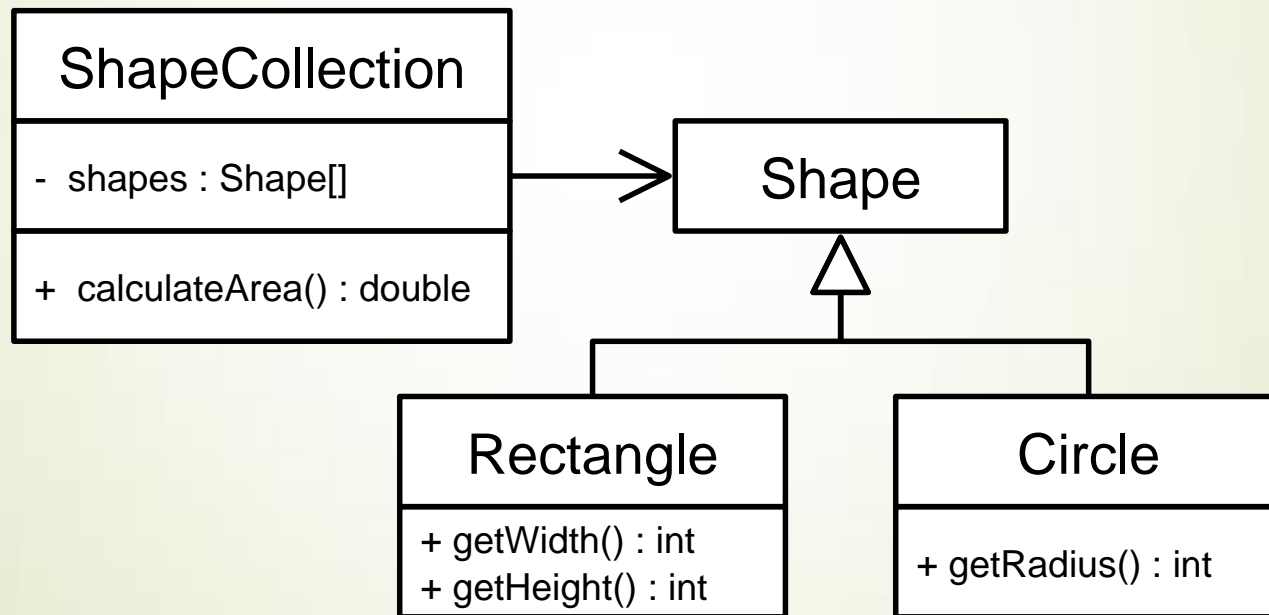
Open/closed principle

- ▶ *Open/closed principle* (OCP) kimondja, hogy a programegységek nyitottak a kiterjesztésre, de zártak a módosításra
 - ▶ a programszerkezetet úgy kell megvalósítanunk, hogy új funkcionalitás bevezetése ne a jelenlegi programegységek átírását igényelje, sokkal inkább újabb programegységek hozzáadását
 - ▶ a kiterjesztést általában öröklődés segítségével valósítjuk meg
- ▶ A SRP és az OCP kiegészítik egymást, mivel az új funkcionalitás egy új felelősség bevezetését jelenti, így általában egyszerre szegjük meg a két elvet

Objektumorientált tervezési szempontok és minták

Open/closed principle

Példa: Modellezzünk geometriai alakzatokat (**Shape**), speciálisan téglalapot (**Rectangle**) és kört (**Circle**). Az alakzatokat csoportosítsuk gyűjteménybe (**ShapeCollection**), és tegyük lehetővé az összterület kiszámítását (**calculateArea**).

Objektumorientált tervezési szempontok és minták

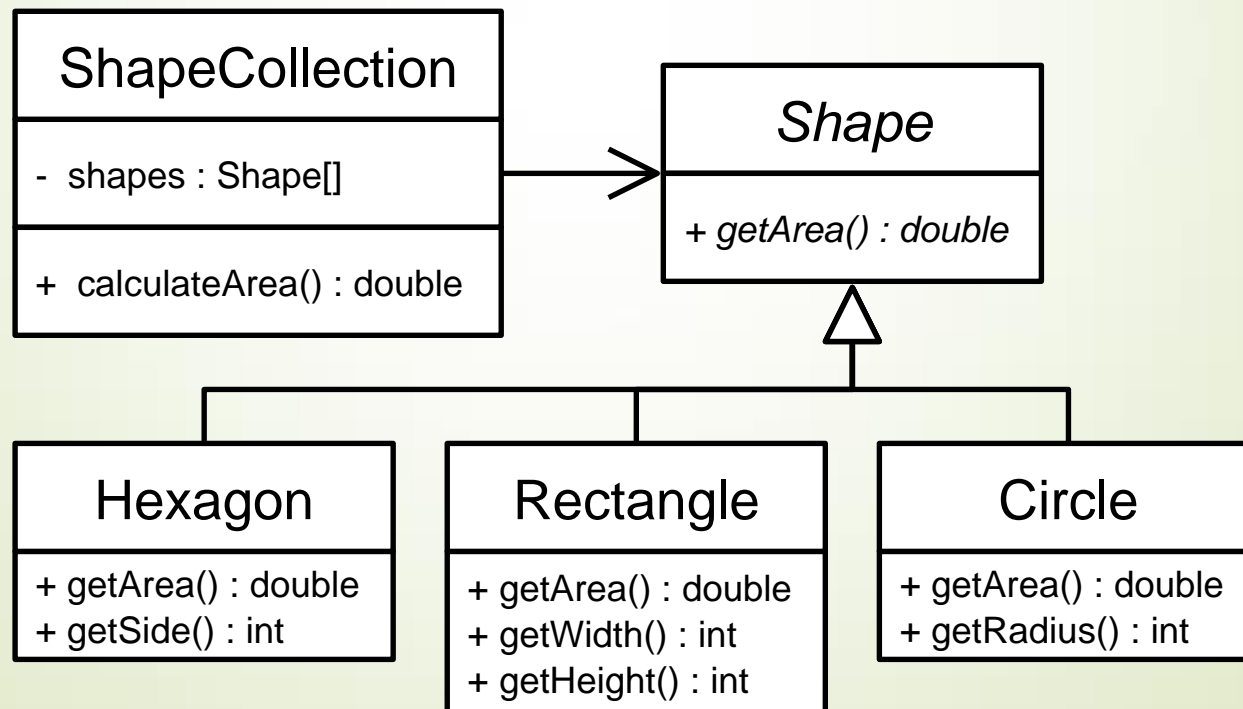
Open/closed principle

```
double calculateArea() {
    double area = 0;
    for (Shape shape : shapes) {
        if (shape instanceof Rectangle) {
            Rectangle r = (Rectangle)shape;
            area += r.width() * r.height();
        }
        if (shape instanceof Circle) {
            Circle c = (Circle)shape;
            area += Math.pow(c.radius(), 2) * Math.PI;
        }
    }
    return area;
}
```

Objektumorientált tervezési szempontok és minták

Open/closed principle

- ▶ egy új alakzat (pl. hatszög) hozzáadása esetén módosítanunk kell a metódust, új ágat bevezetve
- ▶ ha minden alakzat ki tudja számítani a saját területét (area), akkor az új alakzattal egy új terület képletet lehetne megadni, és nem kellene módosítani a területszámítást

Objektumorientált tervezési szempontok és minták

Open/closed principle

```
double calculateArea() {
    double area = 0;
    for (Shape shape : shapes) {
        area += shape.getArea();
    }
    return area;
}

...

class Hexagon implements Shape{
    ...
    public double getArea() {
        return ...;
    }
}
```

Objektumorientált tervezési szempontok és minták

Liskov substitution principle

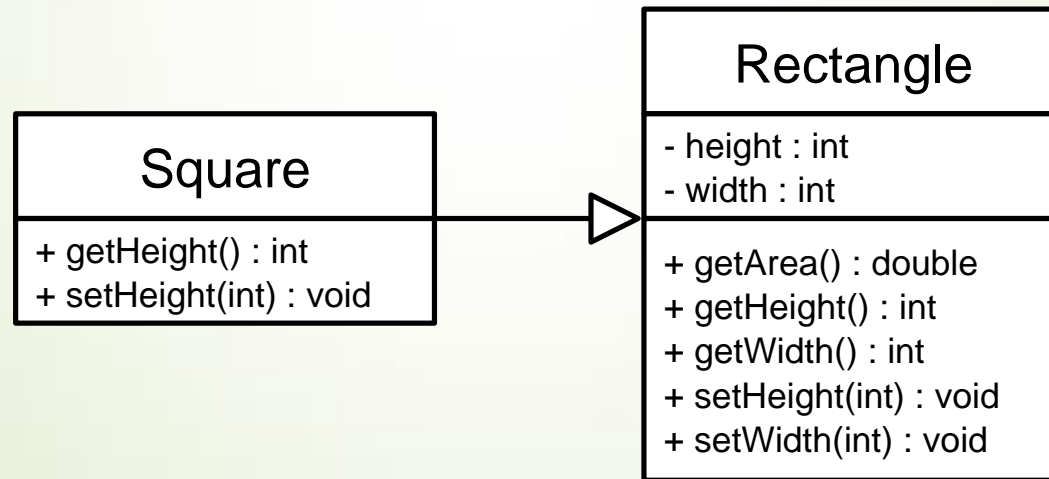
- ▶ A *Liskov substitution principle* (LSP) értelmében bármely típus (osztály) példánya helyettesíthető altípusának egy példányával úgy, hogy közben a program tulajdonságai (funkcionális és nem funkcionális követelményei) nem változnak
 - ▶ megszorításokat tesz a szignatúrára
 - ▶ elvárja a paraméterek kontravarianciáját, a visszatérési értékek kovarianciáját
 - ▶ tiltja a kivételek típusának bővítését
 - ▶ megszorításokat tesz a viselkedésre
 - ▶ elvárja az invariánsok megtartását
 - ▶ tiltja az előfeltételek erősítését, az utófeltételek gyengítését

Objektumorientált tervezési szempontok és minták

Liskov substitution principle

Példa: Modellezzünk téglalap (Rectangle) és négyzet (Square) alakzatokat, ahol a négyzet egy speciális esete a téglalapnak.

- ▶ mindkettőnek megadhatjuk a szélességét/magasságát, és lekérdezhetjük a területét
- ▶ a négyzet esetén a magasságot egyenlővé tesszük a szélességgel

Objektumorientált tervezési szempontok és minták

Liskov substitution principle

```
class Rectangle { // téglalap
```

```
...
```

```
    public int getHeight() { return height; }
```

```
    public int setHeight(int h) { height = h; }
```

```
    public int getArea() { return getWidth() *  
                           getHeight(); }
```

```
}
```

```
...
```

```
class Square extends Rectangle { // négyzet
```

```
    public int getHeight() { return getWidth(); }
```

```
    public int setHeight(int h) { setWidth(h); }
```

```
}
```

Objektumorientált tervezési szempontok és minták

Liskov substitution principle

```
Rectangle rec = new Rectangle();
rec.setWidth(4);
rec.setHeight(6);
System.out.println(rec.GetArea()); // 24
    // elvárt viselkedés

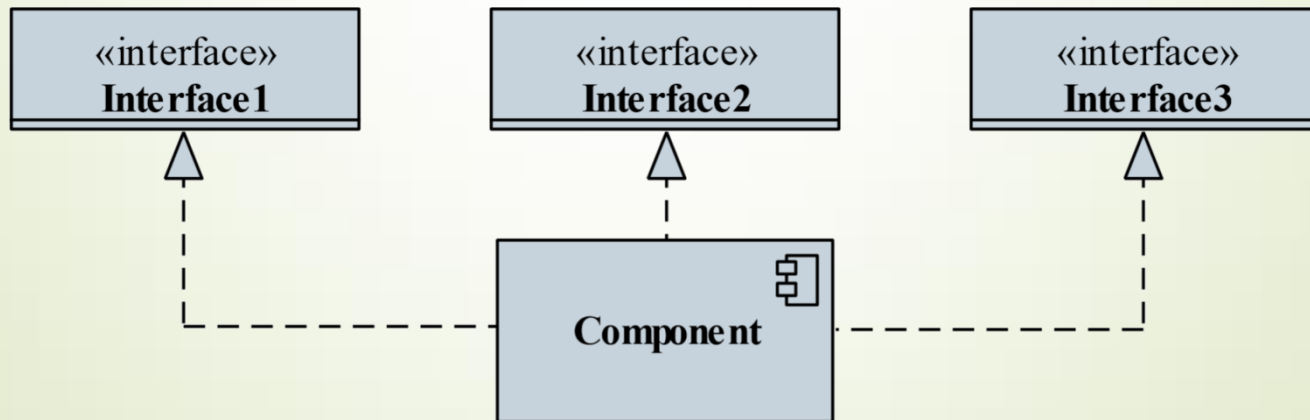
rec = new Square();
rec.setWidth(4);
rec.setHeight(6);
    // kicseréljük a példányt a leszármazott
    // típusra

System.out.println(rec.GetArea()); // 36
    // nem az elvártnak megfelelően viselkedik
```

Objektumorientált tervezési szempontok és minták

Interface segregation principle

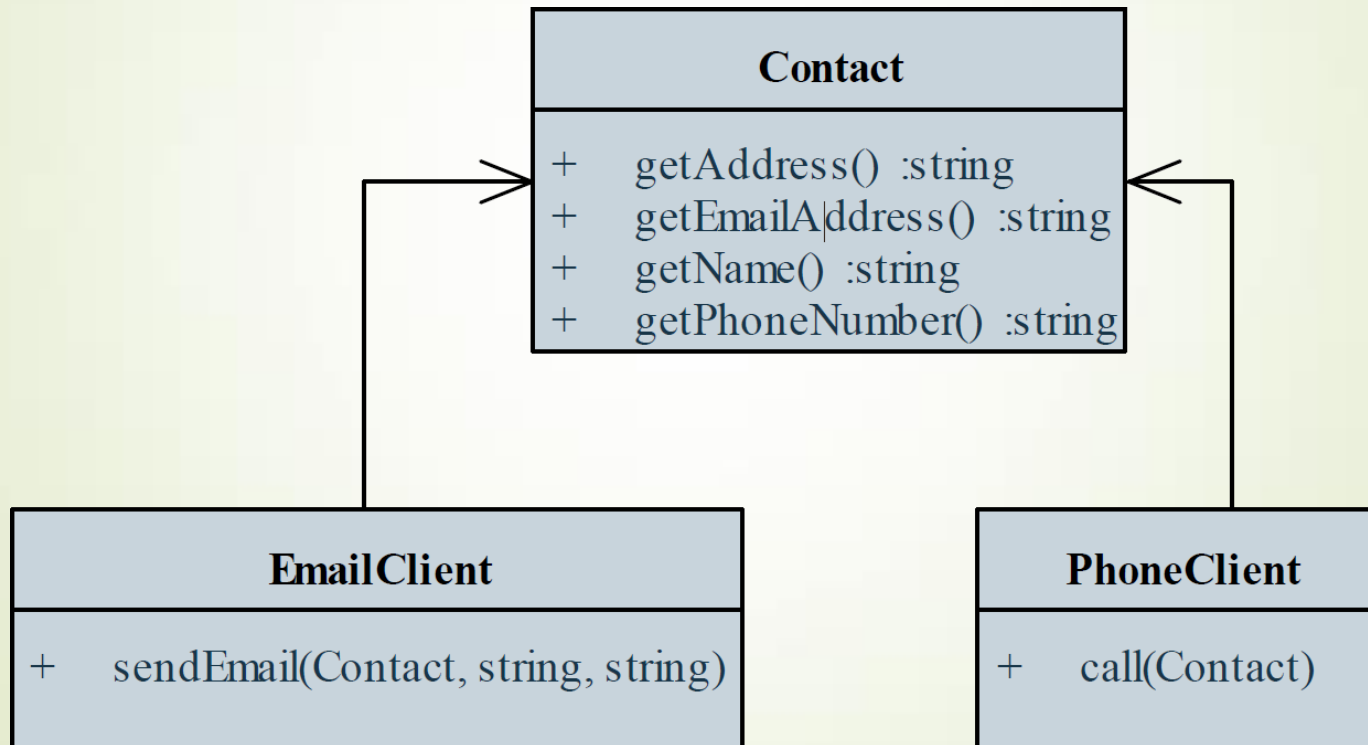
- ▶ Az *Interface segregation principle* (ISP) szerint egy kliensnek sem szabad olyan interfésztől függenie, amelynek műveleteit nem használja
- ▶ ezért az összetett interfészeket célszerű több, kliens specifikus interfészre felbontani, így azok csak a szükséges műveleteiket érhetik el
- ▶ a műveletek megvalósításait továbbra is összeköthetjük

Objektumorientált tervezési szempontok és minták

Interface segregation principle

Példa: Modellezzünk egy névjegyet (**Contact**), ahol kliensek küldhetnek e-mailt (**EmailClient**), illetve hívhatják (**PhoneClient**) a címzettet az adatok alapján.

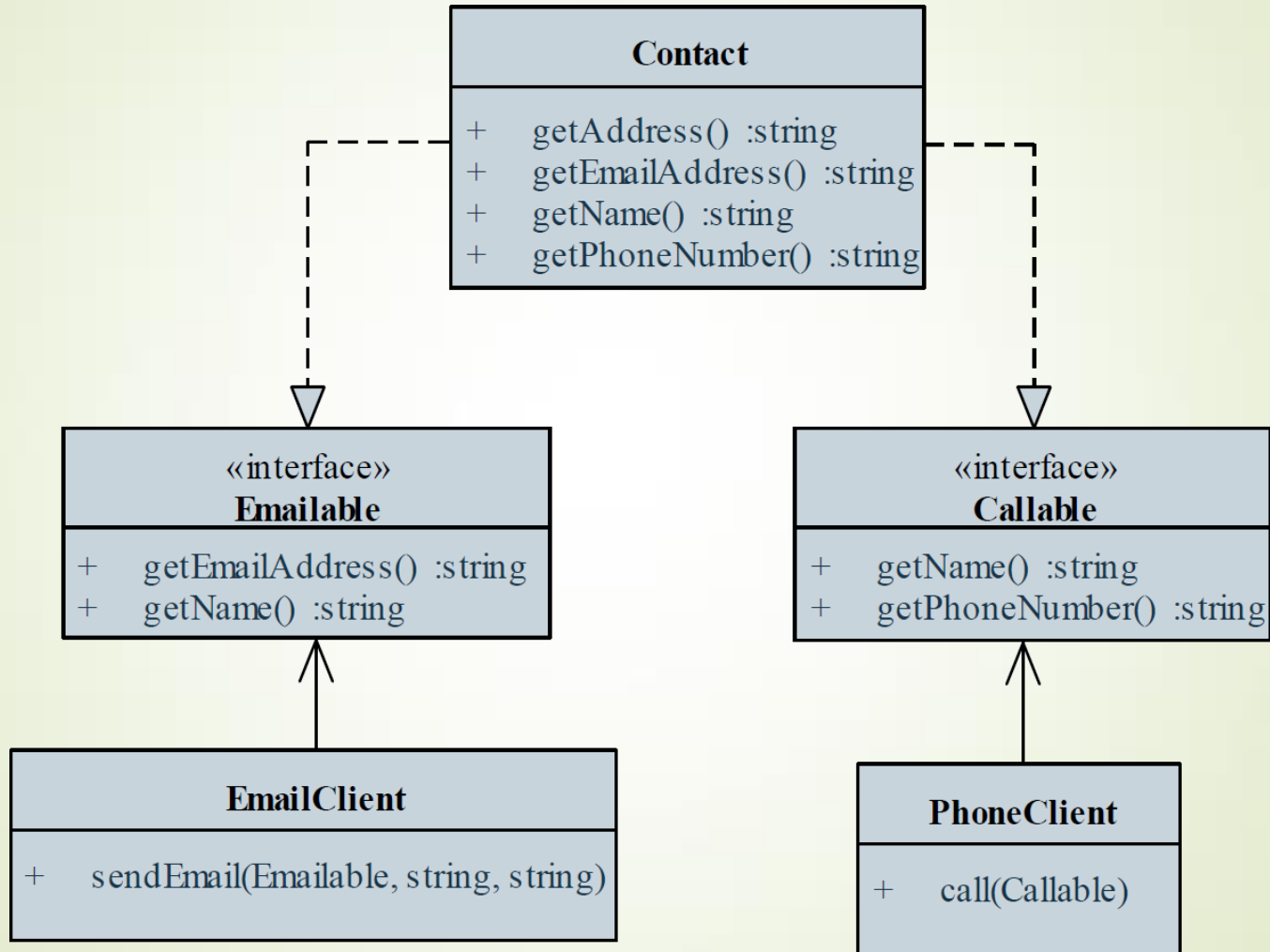
Objektumorientált tervezési szempontok és minták

Interface segregation principle

- ▶ mindkét kliens hozzáfér olyan információkhoz, amelyre nincs szüksége
- ▶ ha az email, vagy a telefonszám formátuma módosul, az kihatással lesz mindkét kliensre
- ▶ ha bármely kliens hatáskörét kiterjesztenénk további elemekre, akkor annak meg kell valósítania a névjegy minden tulajdonságát
- ▶ ezért célszerű kiemelni a két funkcionalitást külön interfészekbe (**Emailable**, **Callable**), így az egyes kliensek csak a számukra szükséges funkcionalitást látják, a névjegy pedig megvalósítja az interfészeket

Objektumorientált tervezési szempontok és minták

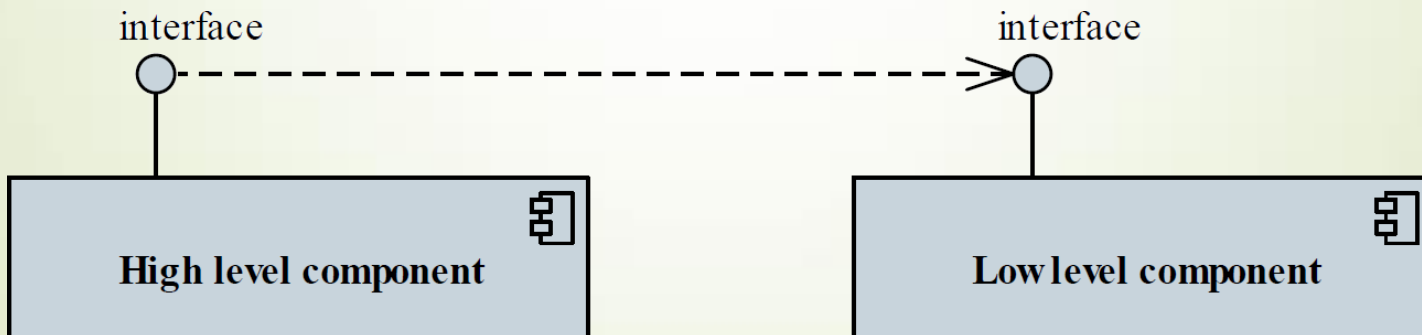
Interface segregation principle

Objektumorientált tervezési szempontok és minták

Dependency inversion principle

- A *Dependency inversion principle* (DIP) a függőségek kezelésével szemben fogalmaz meg elvárás, amelynek értelmében:
- magasabb szintű programegységek nem függhetnek alacsonyabb szintű programegységtől, hanem mindkettőnek az absztrakciótól kell függenie
- az absztrakció nem függhet a részletektől, a részletek függenek az absztrakciótól

Objektumorientált tervezési szempontok és minták

Dependency inversion principle

- ▶ A megvalósítása számára a következőket jelenti:
 - ▶ az osztály mezői a konkrét osztályok helyett az absztrakció példányát tartalmazzák
 - ▶ a konkrét osztályok az absztrakció segítségével lépnek kapcsolatba egymással, a konkrét osztályok szükség esetén átalakíthatóak
 - ▶ szigorú esetben konkrét osztályokból nem örökölhetünk, és már megvalósított metódust nem definiálunk felül
 - ▶ az osztályok példányosítását egy külső programegység végzi, pl. függőség befecskendezés, gyártó művelet, vagy absztrakt gyártó segítségével

Objektumorientált tervezési szempontok és minták

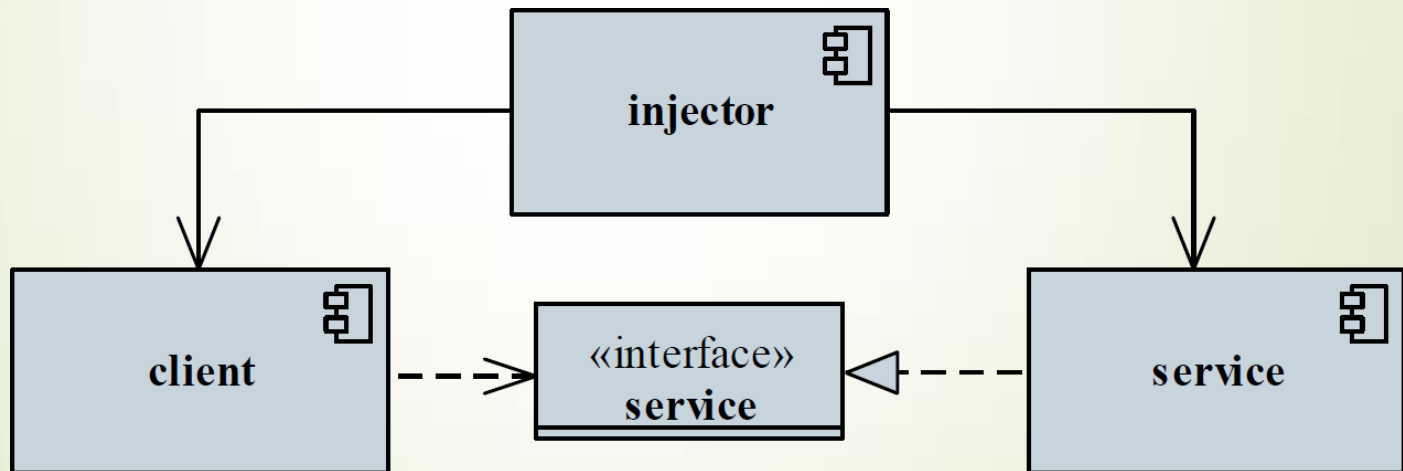
Függőség befecskendezés

- ▶ A végrehajtás során egy réteg (*kliens*) által használt réteg (*szolgáltatás*) egy, az adott körülmények függvényében alkalmazható megvalósítása kerül alkalmazásra
 - ▶ erről általában nem dönthet sem a kliens, sem a szolgáltatás, mivel ők nem ismerik a körülményeket, ezért egy külső komponensnek kell megadnia a megvalósítást
- ▶ A kliens (*client*) számára a megfelelő szolgáltatás (*service*) külső átadásának egy lehetséges módja a *függőség befecskendezés* (*dependencyinjection*, DI)
 - ▶ a kliens biztosít egy átadási pontot a szolgáltatás interfésze számára, ahol a végrehajtás során a szolgáltatás megvalósítását adhatjuk át

Objektumorientált tervezési szempontok és minták

Függőség befecskendezés

- ▶ az átadási pont függvényében 3 típusa lehet: *konstruktor*, *metódus* (beállító művelet), *interfész* (a kliens megvalósítja a beállító műveletet)
- ▶ a befecskendést végző komponens (*injector*) lehet egy felsőbb réteg, vagy a rétegződéstől független környezeti elem

Objektumorientált tervezési szempontok és minták

Függőség befecskendezés

► Pl.:

```
interface Calculator // szolgáltatás interfésze
{
    double compute(double value);
}
...
class LogCalculator implements Calculator
// a szolgáltatás egy megvalósítása
{
    public double compute(double value) {
        return Math.log(value);
    }
}
```


Objektumorientált tervezési szempontok és minták

Függőség befecskendezés

► Pl.:

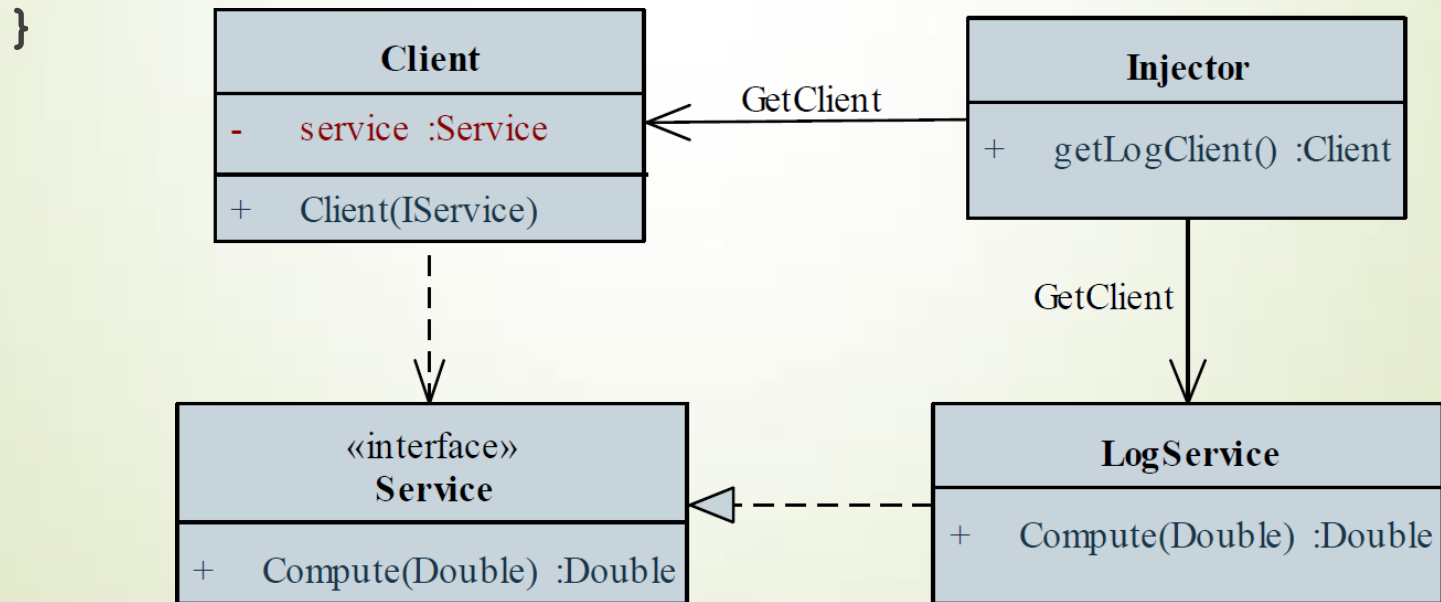
```
class Client { // kliens
    private Calculator calculator; // függőség
    public Client(Calculator s) {
        this.service = s;
    } // konstruktor befecskendezés
    public void Execute() {
        ...
        v = calculator.Compute(v); // felhasználás
        ...
    }
}
```

Objektumorientált tervezési szempontok és minták

Függőség befecskendezés

► Pl.:

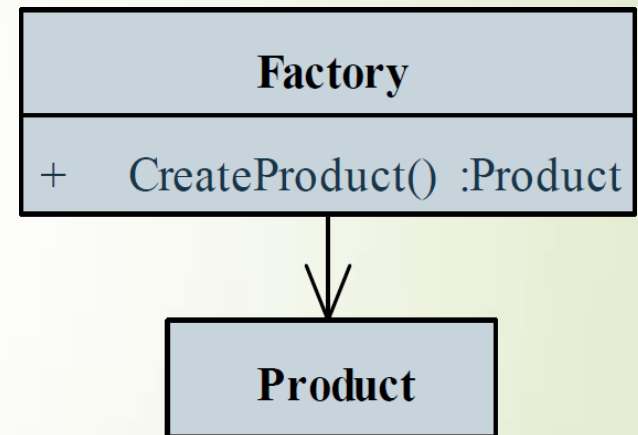
```
class Injector { // befecskendező
    public Client getLogClient() {
        return new Client(new LogService());
    }
}
```


Objektumorientált tervezési szempontok és minták

Gyártó

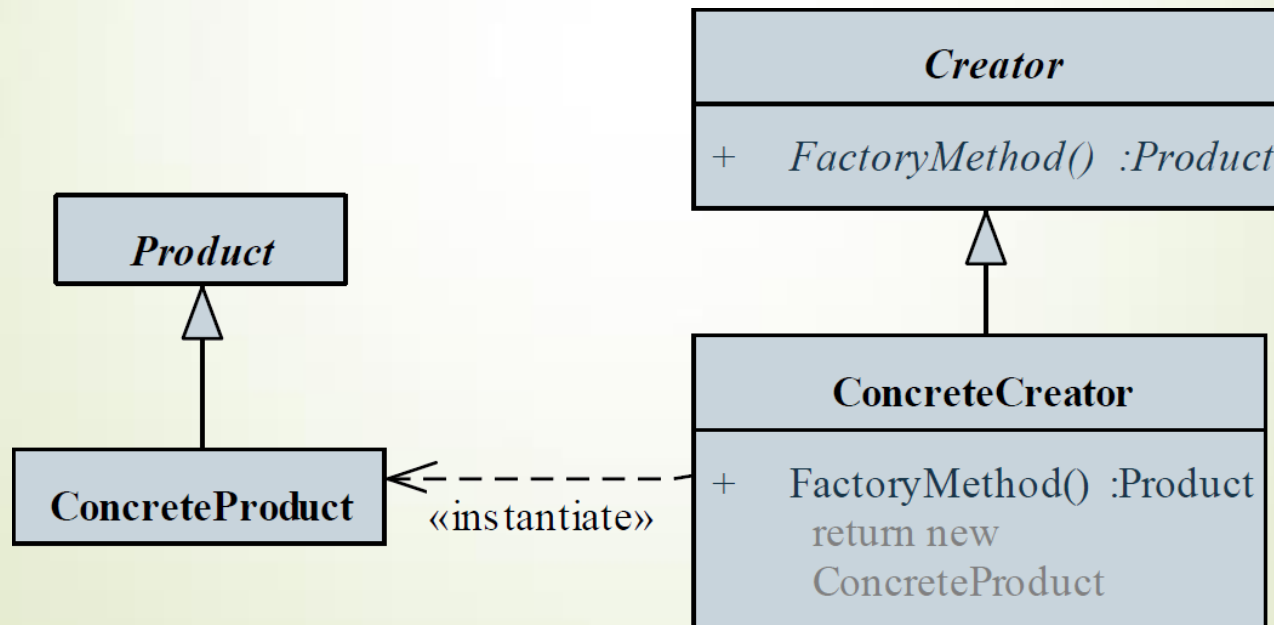
- A *gyártó* (*factory*) egy olyan objektum, amelynek feladata más objektumok előállítása műveletek segítségével
 - lehetőséget ad objektumok példányosításánál:
 - a konkrét példányosítandó típus kiválasztására
 - a példányosítással járó kódismétlés kiküszöbölésére
 - fel nem fedhető környezeti információk használatára
 - a példányosítási lehetőségek bővítésére
 - lehetővé teszi a konkrét leggyártott típus cseréjét a gyártó művelet és az absztrakt gyártó segítségével

Objektumorientált tervezési szempontok és minták

Gyártó művelet

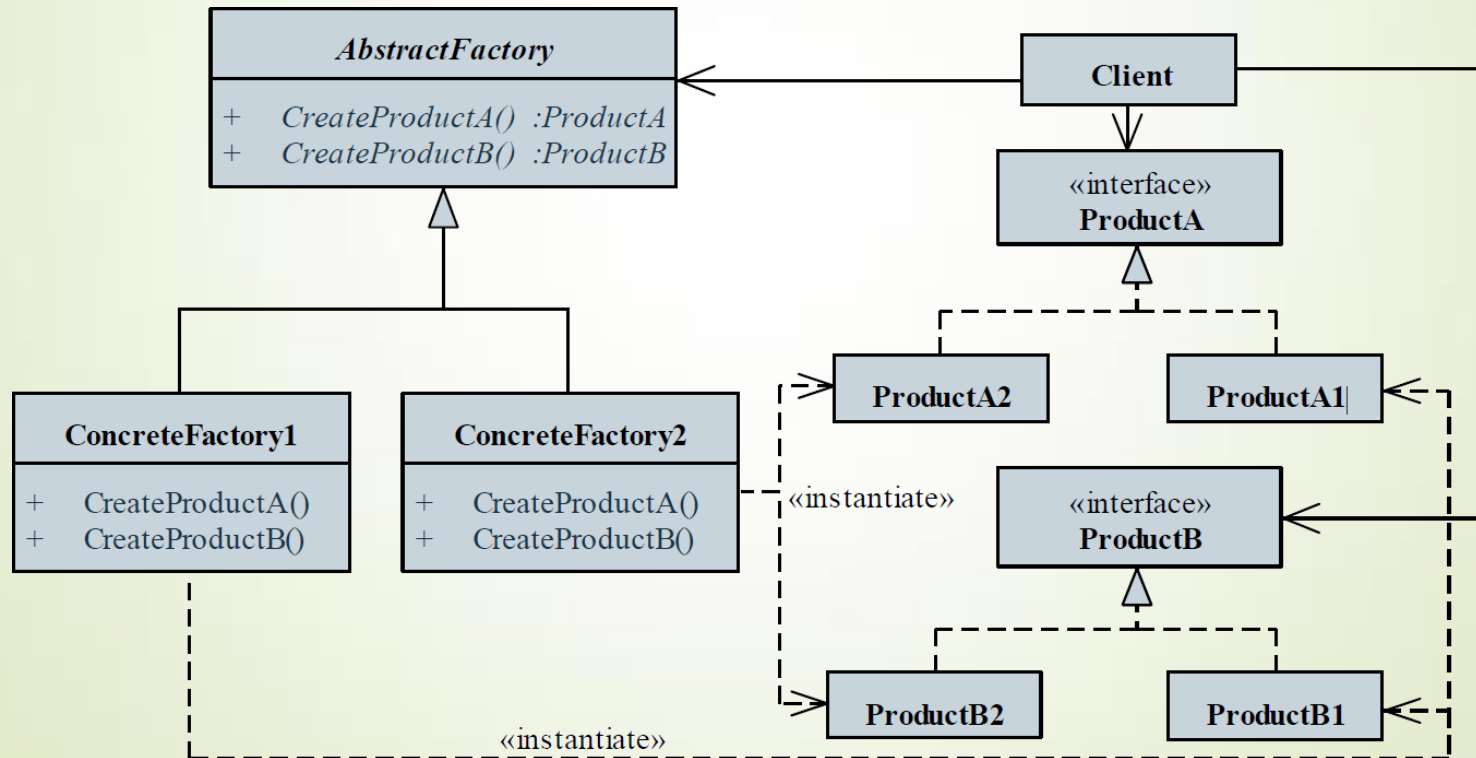
- Amennyiben egy típus konkrét megvalósítását szeretnénk befolyásolni, a *gyártó művelet* (*factorymethod*) tervmintát használhatjuk
 - a gyártó művelet (**FactoryMethod**) felüldefiniálásával bármely leszármazott terméket előállíthatjuk

Objektumorientált tervezési szempontok és minták

Absztrakt gyártó

- Amennyiben több, kapcsolatban álló típus konkrét megvalósítását szabályoznánk, az *absztrakt gyártó* (*abstractfactory*) tervmintát használhatjuk

Objektumorientált tervezési szempontok és minták

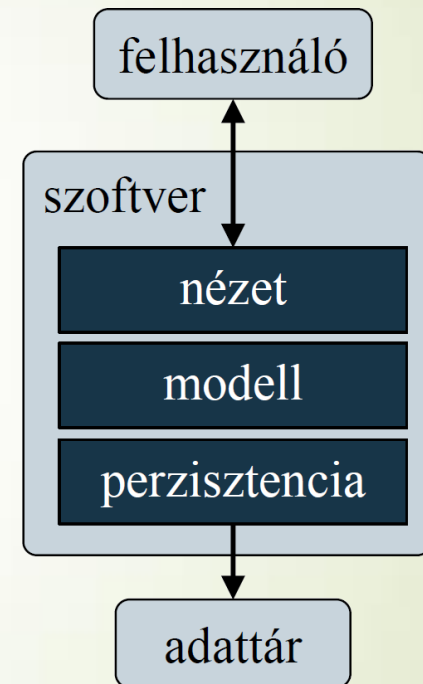
Az alapelvek hatása az architektúrára

- ▶ Az alapelveket a tervezés minden szintjén, így az architektúra szintjén is célszerű betartani
 - ▶ *Monolitikus architektúra* esetén egyáltalán nem érvényesülnek az alapelvek
 - ▶ *Modell-nézet architektúra* esetén is túl nagy a komponensek felelőssége:
 - ▶ A *modell* felel az üzleti logikáért (programállapot kezelése, algoritmusok végrehajtása), valamint az adatok hosszú távú tárolásáért (mentés, betöltés)
 - ▶ a *nézet* felel az adatok megjelenítéséért, valamint a vezérlésért (felhasználó tevékenység fogadása és feldolgozása)

Objektumorientált tervezési szempontok és minták

Háromrétegű architektúra

- ▶ A modell felbontásával jutunk a *háromrétegű* (3-tier) architektúrához, amelyben elkülönül:
 - ▶ a *nézet* (*presentation, view, display*)
 - ▶ a *modell* (*logic, business logic, application, domain*), amely tartalmazza az állapotkezelést, valamint az algoritmusok
 - ▶ a *perzisztencia*, vagy *adatelérés* (*data, dataaccess, persistence*), amely biztosítja a hosszú távú adattárolás (pl. fájl, adatbázis) kezelését

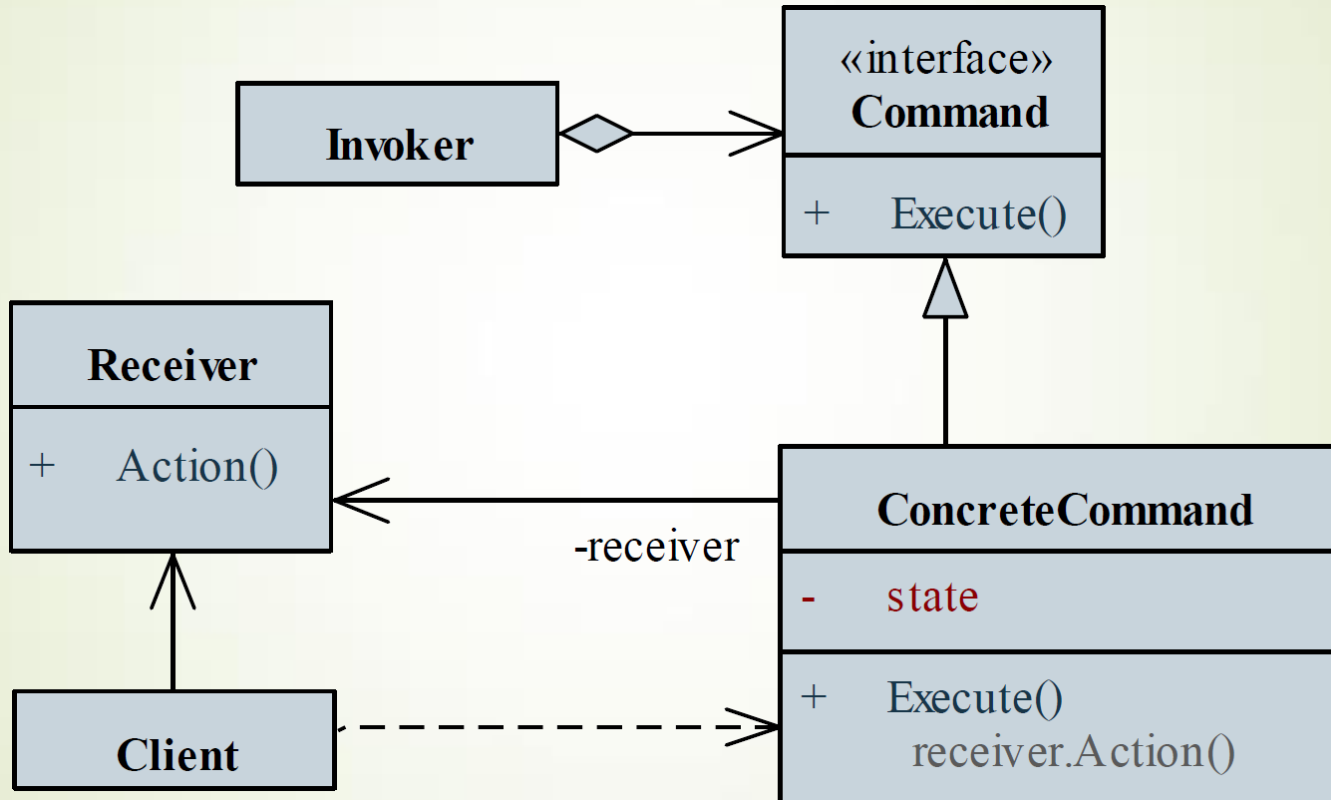
Objektumorientált tervezési szempontok és minták

Parancs tervminta

- ▶ A háromrétegű architektúrában a nézet továbbra is összetett, de a tevékenységek leválaszthatóak, a *parancs* (*command*) tervminta lehetőséget ad egy művelet kiemelésére egy külön objektumba
 - ▶ a végrehajtandó tevékenység (**Action**) formája, paraméterezése tetszőleges lehet, ezért nem lehet egyazon módon különböző környezetekben kezelni
 - ▶ a parancs (**Command**) egy egységes formát biztosít egy tevékenység végrehajtására (**Execute**), a konkrét parancs (**ConcreteCommand**) pedig végrehajtja a tevékenységet
 - ▶ a kezdeményező (**Invoker**) csupán a parancsot látja, így a tényleges végrehajtás előle rejtett marad

Objektumorientált tervezési szempontok és minták

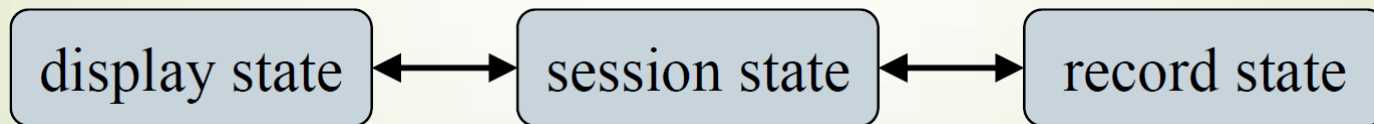
Parancs tervminta

Objektumorientált tervezési szempontok és minták

Adatok állapotai

- A háromrétegű alkalmazásokban az adatok három állapotban jelennek meg
- *megjelenített állapot (display state)*: a felhasználói felületen megjelenő tartalomként, amelyet a felhasználó módosíthat
- *munkafolyamat állapot (session state)*: a memóriában, amely mindaddig elérhető, amíg a program és felhasználója aktív
- *rekord állapot (record state)*: az adat hosszú távon megőrzött állapota az adattárban (perzisztenciában)

Objektumorientált tervezési szempontok és minták

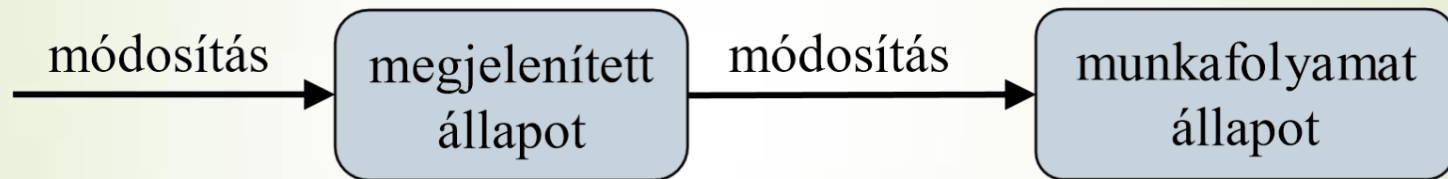
Adatkötés

- ▶ Az állapotok között a programnak *transzformációkat* és *szinkronizációt* kell végeznie
 - ▶ a nézet állapot és a munkafolyamat állapot sokszor megegyezik, a munkafolyamat és a perzisztens állapot (adattárolási forma) sokszor különbözik, ezért külön adatelérést kell biztosítanunk
 - ▶ a munkafolyamat és a perzisztens állapot között általában ritkán történik szinkronizáció (pl. program indítása, leállítása)
 - ▶ a nézet állapot és a munkafolyamat állapotot rendszerint állandó szinkronban kell tartanunk, ezt lehetőség szerint automatizálnunk kell

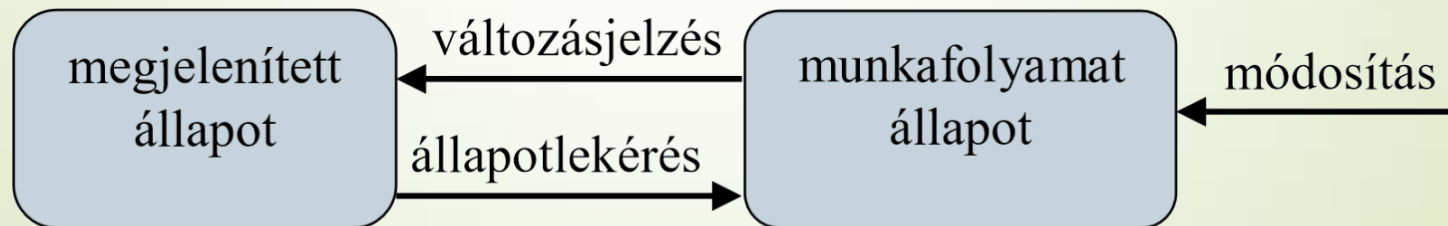
Objektumorientált tervezési szempontok és minták

Adatkötés

- ▶ Az állapotok automatikus szinkronizálását adatkötés (data binding) segítségével érhetjük el, amely két lehetséges módon biztosíthatja a szinkronizációt
- ▶ az érték módosítás hatására átíródhat a másik állapotba

- ▶ az érték módosítás hatására jelzést adhat a másik állapot frissítésére

Objektumorientált tervezési szempontok és minták

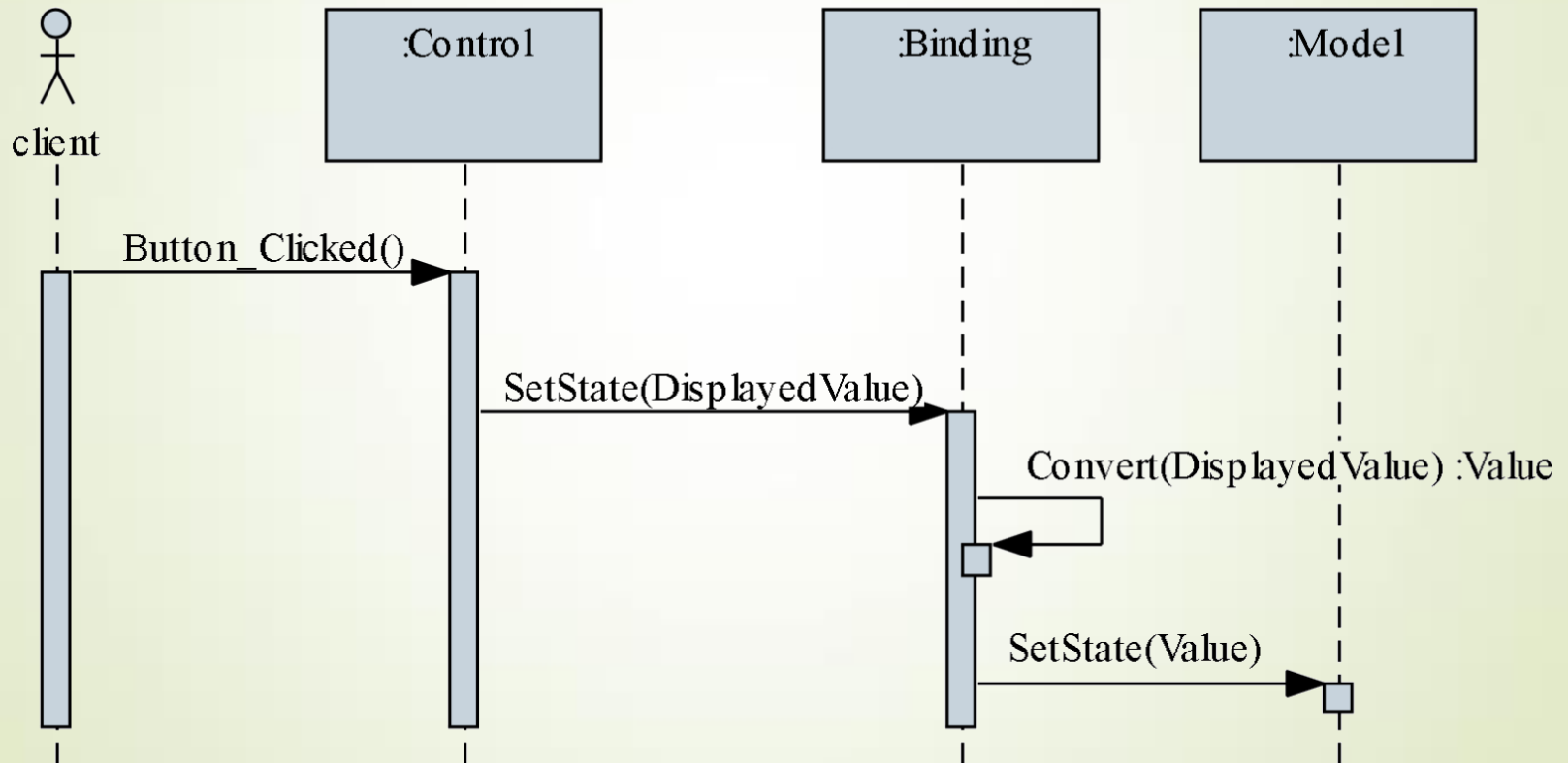
Adatkötés

- ▶ Az adatkötésért egy olyan adatkötés objektum (**Binding**) felel, amelyet a megjelenített állapot tárolója (nézet) és a munkafolyamat állapot tárolója (modell) közé helyezünk
 - ▶ az adatkötés ismeri mind a nézetet mind a modellt, ezért lehívhatja az értékeket (**GetState**), és elvégezheti a módosítást (**SetState**)
 - ▶ elvégezheti az átalakítást (**Convert**) a munkafolyamat állapot és a nézet állapot között
 - ▶ általában minden szinkronizálendő adathoz külön adatkötés tartozik, többszörös előfordulás esetén akár előfordulásonként is tartozhat adatkötés

Objektumorientált tervezési szempontok és minták

Adatkötés

- ▶ a nézet ismerheti az adatkötést, így közvetlenül kezdeményezheti a módosítást az adatkötésen keresztül

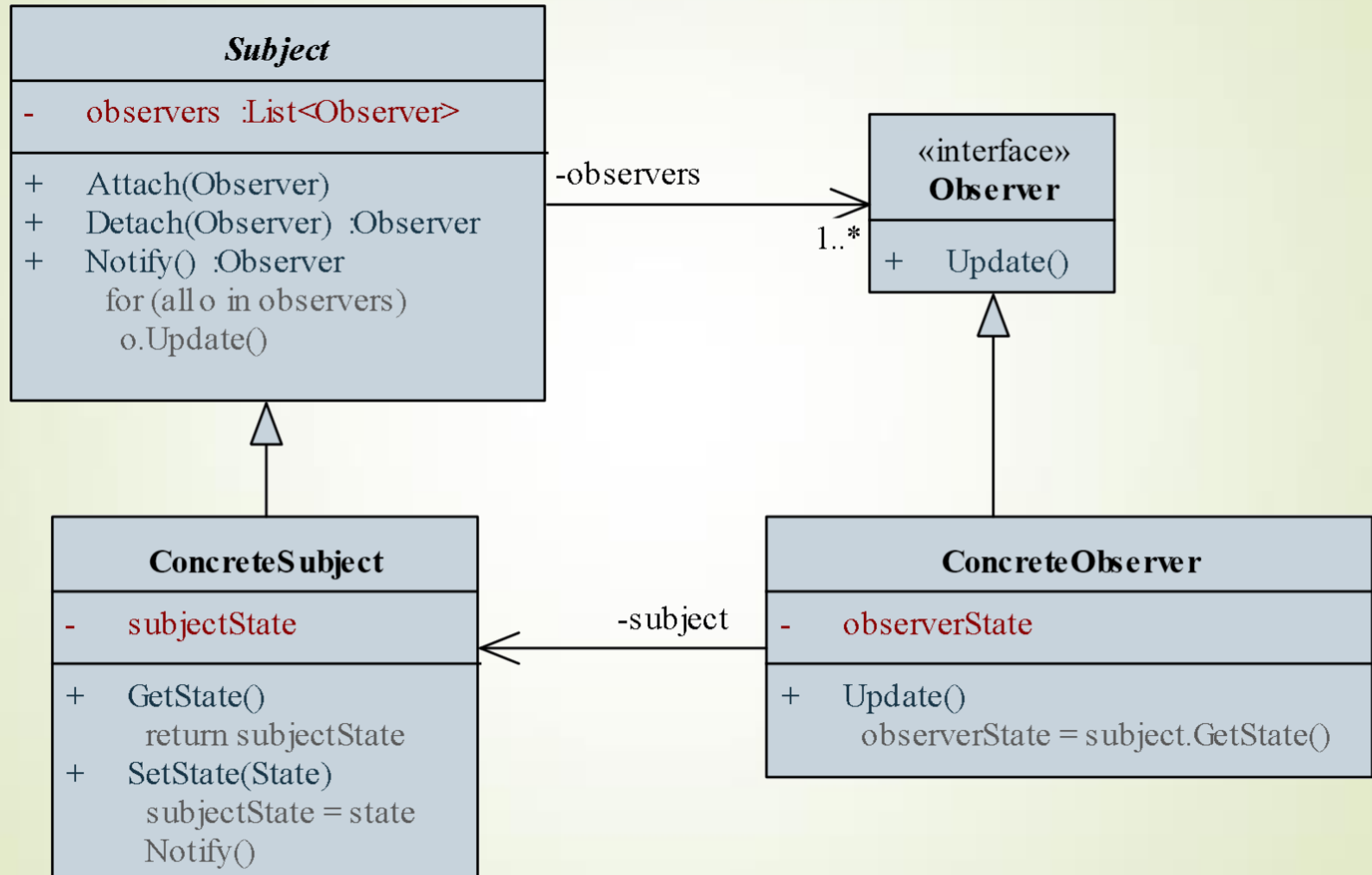
Objektumorientált tervezési szempontok és minták

Adatkötés / Figyelő tervminta

- ▶ a modell azonban nem ismerheti az adatkötést, sem a vezérlőt, csak jelzést tud adni az állapot változásáról, ennek feldolgozását *figyelő tervminta* segítségével végezzük
- ▶ A *figyelő (observer)* tervminta célja összefüggőség megadása az objektumok között, hogy egyik állapotváltozása esetén a többiek értesítve lesznek
 - ▶ a figyelő (**Observer**) ehhez biztosítja a változás jelzésének metódusát (**Update**)
 - ▶ a megfigyelt objektumok (**Subject**) az értékeikben tett változtatásokat jelzik a felügyelőknek (**Notify**)
 - ▶ egy objektumot több figyelő is nyomon kísérhet

Objektumorientált tervezési szempontok és minták

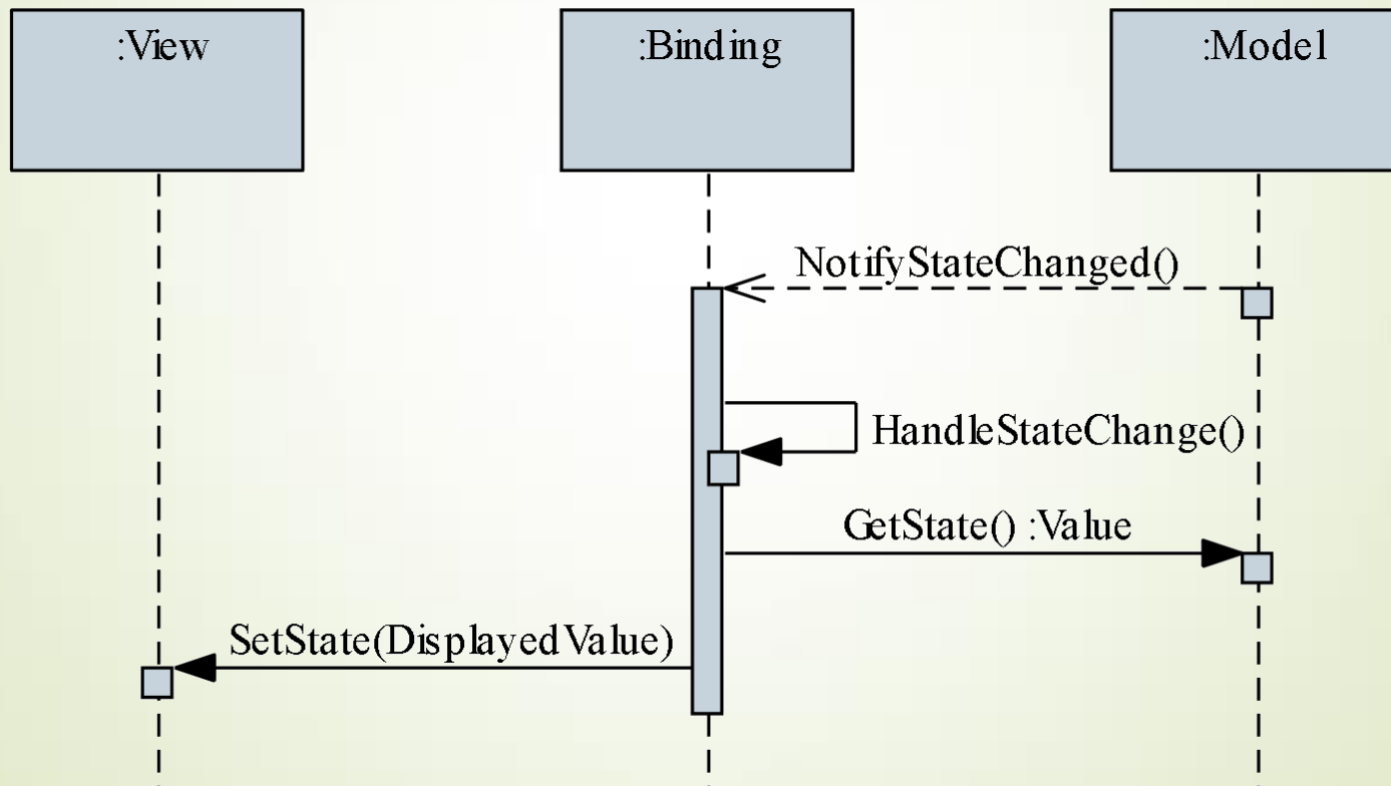
Figyelő tervminta

Objektumorientált tervezési szempontok és minták

Adatkötés megvalósítása

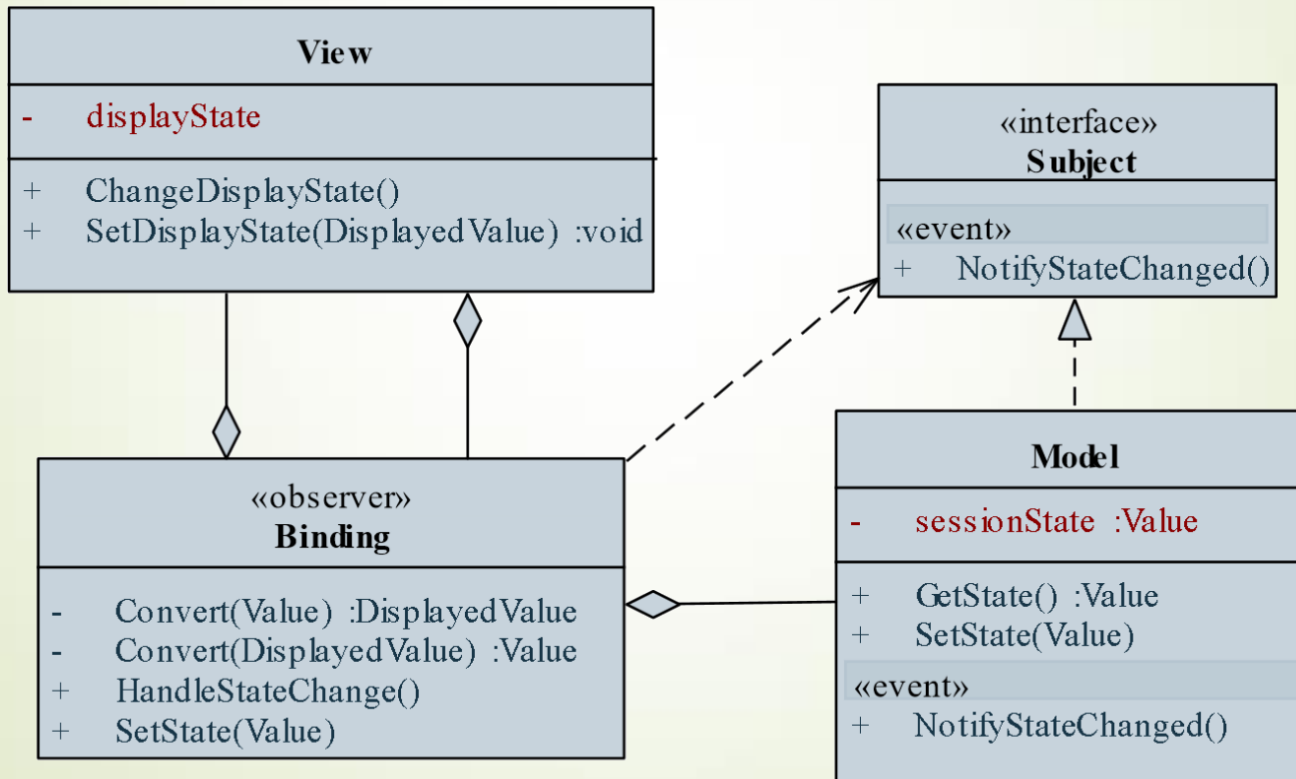
- Az adatkötés megvalósítja a figyelőt, ám mivel közvetlenül nem ismerheti a modellt, a változás jelzése esemény formájában történik (`NotifyStateChanged`)

Objektumorientált tervezési szempontok és minták

Adatkötés megvalósítása

- ▶ mivel a jelzésnek egységes formában kell megvalósulnia, célszerű, ha minden modell egy közös, az esemény kiváltását biztosító interfészt valósít meg (**Subject**)

Objektumorientált tervezési szempontok és minták

Adatkötés

► Előnyei:

- a megjelenített és a munkafolyamat állapot mindig szinkronban tartható, automatikusan

► Hátrányai:

- a szinkronizáció erőforrásigényes, sokszor feleslegesen hajtódik végre
- a rendszernek ügyelnie kell a körkörös módosítások elkerülésére
- a modellnek biztosítania kell a megfelelő interfész megvalósítását, és az esemény kiváltását a szükséges pontokon

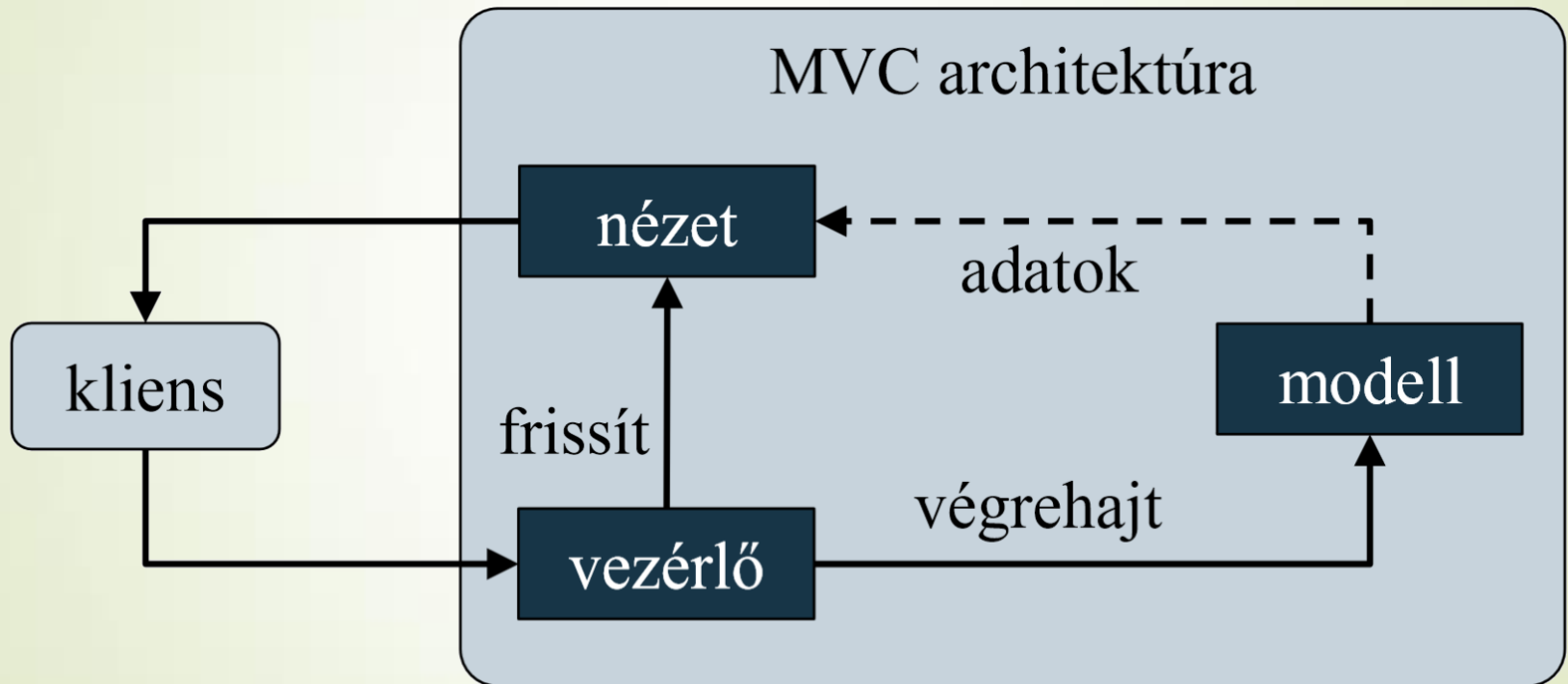
Objektumorientált tervezési szempontok és minták

MVC architektúra

- ▶ A megjelenítés és a vezérlés leválasztását biztosítja a *Model-View-Controller (MVC)* architektúra, amelyben
 - ▶ a vezérlő (*Controller*) fogadja közvetlenül a kérést a felhasználótól, feldolgozza azt (a modell segítségével), majd előállítja a megfelelő (új) nézetet
 - ▶ a *nézet (View)* a felület (jórészt deklaratív) meghatározása, amely megjeleníti, illetve átalakítja az adatokat
 - ▶ *lehívás alapú (pull-based)*: ismeri a modellt, az adatokat a modelltől kéri le
 - ▶ *betöltés alapú (push-based)*: a vezérlő adja át számára az adatokat
 - ▶ a modell mellett perzisztációval is bővíthető a szerkezet

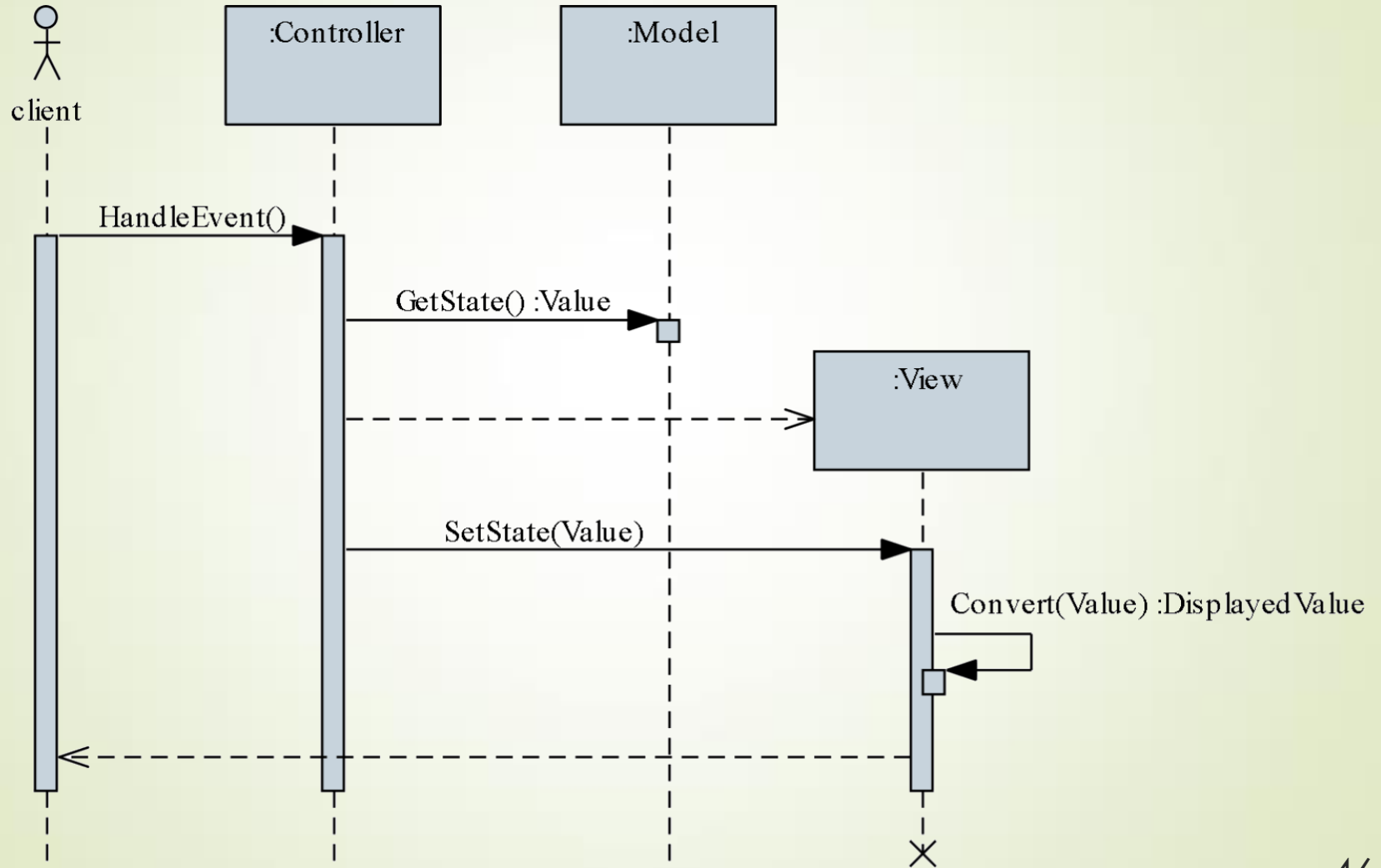
Objektumorientált tervezési szempontok és minták

MVC architektúra

Objektumorientált tervezési szempontok és minták

MVC architektúra (betöltés alapú)

Objektumorientált tervezési szempontok és minták

MVC architektúra

- ▶ Az MVC architektúra különösen webes környezetben népszerű, ahol könnyen leválasztható a nézet (HTML) a vezérléstől (URL)
 - ▶ általában egy vezérlőhöz több nézet is tartozik
- ▶ Előnyei:
 - ▶ a nézetnek nem kell foglalkoznia az események feldolgozásával, mivel azokat közvetlenül a vezérlő kapja meg
- ▶ Hátrányai:
 - ▶ a nézet továbbra is felel az adatok megfelelő átalakításáért, tehát tartalmaz valamennyi logikát